EVREII DIN VAMA

ION CERNAT

Motto: „Şi, totuşi, neamul românesc, în profunzimile
lui era şi este nevinovat de ceea ce s-a comis în numele lui."
(*Spovedania* lui Traian Popovici, fost primar la Cernăuţi.)

Cu siguranţă, nu rămânem indiferenţi când auzim la cetăţenii aparţinând statului Israel expresia „am venit în ţară", care înseamnă că evreii născuţi, crescuţi, studiaţi în România au rămas sufleteşte legaţi de ţara locuită împreună secole la rând, dar că mai au o ţară, percepută ca spaţiu economic şi politic în care n-au ajuns atât de vechi încât să uite ţara strămoşilor şi anii copilăriei. Ultima dată, nu cu mult timp în urmă, am auzit expresia „am venit în ţară" de la Rudi Melzer, născut şi crescut în Vama până la vârsta de cincisprezece ani, după care a plecat în Israel, de unde vine periodic la mormintele moşilor şi strămoşilor care-şi dorm somnul de veci în cimitirul evreiesc din Vama.

Atitudinea şi părerile acestor cetăţeni evrei, de diverse profesii şi orientări, vin oarecum în contradicţie cu ideile şi concepţiile unor autori, tot evrei, din ţară şi din străinătate (Jean Ancel, Lya Benjamin, Carol Iancu, Radu Ioanid, Delia Ofer, Marcu Rosen, Liviu Rothman, Paul Shapiro, Raphael Vago, dar şi Dorin Dorian, Theodor Wexler, Alexandru Şofran), care vorbesc, în tonuri şi culori diferite, despre România (tot spaţiul geografic al României Normale) ca despre un spaţiu al antisemitismului şi Holocaustului.

S-a constatat că, dintotdeauna, au existat divergenţe de păreri, puncte de vedere diferite, neconcordanţe între linia, să-i spunem oficială, rămasă de multe ori necunoscută marelui public, şi părerile oamenilor obişnuiţi, ale căror atitudini şi sentimente sunt generate de alte realităţi, palpabile şi prozaice. În această privinţă, la fel ca şi în altele, depinde de perspectiva şi de unghiul din care sunt privite aceste realităţi, după cum interesele de moment şi cele pe termen lung pot influenţa viziunea de ansamblu, distorsionând faptele şi întâmplările petrecute cu mult timp în urmă. Chiar între autorii amintiţi sunt aprecieri şi nuanţe diferite, deşi toate părerile converg spre acelaşi punct: existenţa Holocaustului românesc.

Analele Bucovinei, **XVII**, *2* (35), p. – , Bucureşti, 2010

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)

Nu-mi propun să discut părerile şi ideile autorilor amintiţi, nici să neg afirmaţiile lor, bazate pe mărturii şi documente, deşi nu poate să nu surprindă schimbarea de atitudine, la unii dintre ei, în legătură cu existenţa sau inexistenţa Holocaustului în tot teritoriul României, chiar după ce sfera noţiunii de Holocaust a fost lărgită foarte mult. Exprimând un punct de vedere strict personal, mi se pare jignitor să ni se impună, prin lege, un „corset ideologic", ca şi cum nu am fi capabili să ne asumăm istoria recentă şi să negăm ce nu se poate nega.

Dacă legea care condamnă pe cei ce neagă Holocaustul a fost elaborată din imbold propriu sau la o „indicaţie" superioară are importanţa sa, predarea istoriei Holocaustului în licee are menirea de a preveni căderea sub incidenţa legii. Pe de altă parte, n-am fost niciodată de acord cu părerea, mai mult sugerată, decât exprimată tranşant, că sunt popoare de criminali, în opoziţie cu popoare de îngeri, fără vină şi fără prihană.

În acest context, voi ilustra problema evreiască, luând în discuţie comunitatea din Vama, care are o vechime de două sute de ani, pentru simplul motiv că istoria evreilor din Vama reface, în mic, istoria mare a comunităţii evreieşti din Bucovina şi din România. Ei, evreii din Vama, au fost supuşi aceloraşi interdicţii, cuprinse în hotărâri de legi, aceloraşi măsuri cu caracter discriminatoriu şi au suportat prigoana, antisemitismul, deposedarea de bunuri, deportarea şi Holocaustul. Suferinţele morale şi fizice, degradarea, foamea, frigul, boala şi moartea nu i-au ocolit pe evreii din Vama, toate aceste orori având loc în baza unei ideologii antisemite, cu vechi state de serviciu în toată Europa, amplificată şi dusă până la „soluţia finală" de regimurile totalitare.

Cum s-a format comunitatea evreiască din Vama? Despre cei mai vechi evrei din Ţările Române, veniţi cu treburi negustoreşti, aflăm din documentele secolului al XVI-lea, dacă nu cumva vor fi fost cu mult mai vechi, ţinând seama că acolo unde a fost comerţ, au fost şi evrei. Evreii negustori străbăteau drumurile de comerţ care treceau Carpaţii, pentru a ajunge la porturile de la Marea Neagră[1] sau, după cum aflăm dintr-un document de la Alexandru cel Bun, trebuie să fi trecut din Polonia spre Transilvania şi Ungaria prin „vama de la râul Moldoviţa", situată la vărsarea Moldoviţei în Moldova, unde era şi este satul numit mai târziu Vama[2], unde se plătea vama mică pentru mărfurile duse şi aduse din Ungaria[3]. Putem fi siguri că evreii veniţi din Polonia, cu care Moldova a fost permanent în legături politice şi economice, aparţin ramurii aşchenazi, fiind la origine turci kazari, trecuţi la religia mozaică prin anii 730–740, chiar pe locurile lor de origine, stepele nord

[1] N. Iorga, *Drumurile de comerţ creatoare a statelor româneşti*, Bucureşti, Editura „Cartea Românească", 1908, p. 12–13.

[2] Mai multe amănunte şi precizări la Ion Cernat, Elena Lazarovici, *600 de ani de istorie ai satului Vama*, Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Iaşi, Editura Pim, 2009, p. 50 şi urm.

[3] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. II, Iaşi, Editura „Viaţa Românească", 1931, p. 161–176.

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)

caucaziene şi nord caspice[4]. Nu poate fi nicio îndoială că pe pământurile româneşti au venit şi s-au aşezat şi evrei sefarzi, alungaţi din Spania după reconquista victorioasă (1492), pe drumuri venite din Apus sau, mai sigur, din sud, din teritoriile cucerite de Imperiul Otoman. Cei care s-au aşezat temeinic la noi, în Moldova, au fost evreii din „al treisprezecelea trib", fiind ca turcii, indo-europeni, de unde s-ar fi putut trage concluzia că antisemitismul e lipsit de obiect[5].

Reticenţa evreilor aşchenazi pentru agricultură, deşi pe locurile de plecare făceau şi agricultură, ieşeau toţi la munca câmpului, a fost un motiv predominant în presa antisemită de la noi, dar poate fi explicată ţinând seama de ocupaţia lor principală: comerţul de tranzit, care presupunea depozitarea şi transportul mărfurilor. Distrugerea statului kazar se datorează neamului rhas, varegii nordici, veniţi pe actualele teritorii ale Ucrainei şi Rusiei din nord, din Peninsula Scandinavă şi bizantinilor cu care kazarii au luptat împotriva Califatului de Bagdad. Distrugerea statului a dus la exodul kazarilor spre cnezatele ruseşti şi Polonia, unde au locuit separat în oraşe, ghetoul nefiind o creaţie recentă[6].

Când habsburgii au ocupat partea de nord-vest a Moldovei, începând cu toamna anului 1774, pe care au numit-o Bucovina, numărul familiilor evreieşti pe tot teritoriul ocupat (10 400 km^2) era de 504, cu 2 332 de suflete[7], iar în Ocolul Câmpulungului, potrivit recensământului rusesc, erau 12 familii de evrei, dintre care 10 familii locuiau în Câmpulung, iar Sadova şi Vama aveau câte o familie de evrei[8]. În Vama, arendaşul crâşmei, care aparţinea Mănăstirii Moldoviţa, Israel Berl, a fost amendat de fiscul imperial, la 5 august 1784, cu suma de 8 florini şi 40 de creiţari[9].

Guvernatorii militari, generalii Gabriel von Splény şi Enzenberg, în perioada 1774–1786, aveau păreri diferite despre evrei: primul nu-i agrea în provincie, al doilea, mai tolerant la început, a sfârşit prin a avea o atitudine intransigentă[10]. Până

[4] Arthur Koestler, *Al treisprezecelea trib*: *Khazarii. Imperiul Khazarilor şi moştenirea sa*, Foro Trajano 1/A Roma-Italia, Editura Nagard, 1987, p. 58–85.

[5] *Ibidem.*

[6] *Ibidem.*

[7] P. G. Dmitriev, P. B. Sovetov, *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, Partea I, *Recensămintele populaţiei Moldovei din anii 1772–1774*, Chişinău, Editura Academiei de Ştiinţe a R.S.S.M., 1975, p. 242–244.

[8] Eugen Glük, *Evreii din Bucovina în perioada 1774–1786*, în „Analele Bucovinei", Bucureşti, anul III, nr. 1, 1996, Editura Academiei Române, p. 111–129.

[9] *Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria oraşului, 1388–1918*, vol. II, Bucureşti, p. 478. În documentul din 1784, înscris la nr. 301, referitor la veniturile şi cheltuielile oraşului Suceava, începând cu anul 1783, la venituri sunt înscrişi doi arendaşi: Solomon Mayer din Sadova şi Israel Berl din Vama, care plătesc o amendă de 8 florini şi 40 de creiţari pentru raportarea neadevărului.

[10] *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice şi demografice*, Ediţie bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfeţe, note şi comentarii de acad. Radu Grigorovici (în continuare se va cita *Bucovina în primele descrieri*...), Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998, p. 35, 389.

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)

la „unirea" Bucovinei cu Galiția, în 1786, ca al 19-lea cerc administrativ, guvernatorii militari au limitat accesul evreilor în noua achiziție teritorială şi au intenționat să-i expulzeze pe toți evreii intrați şi strecurați în Bucovina, începând cu ocupația rusească dintre anii 1768 şi 1774, dar, după alipirea la Galiția, accesul evreilor şi al altor etnii, ruteni, dar şi polonezi, care s-au adăugat elementelor germane conducătoare, a rămas neîngrădit, stăpânirea folosindu-i pe evrei, pe toată durata stăpânirii habsburgice de 144 de ani, ca factor de germanizare şi de schimbare a compoziției etnice în Bucovina.

Sub aspectul cunoaşterii locului şi rolului evreilor din Bucovina, mărturiile lui Vasile Balş[11], boier cult, pătruns de ideile iluminismului şi iosefinismului şi ale lui Ion Budai-Deleanu, român ardelean, ajuns înalt funcționar în guvernul de la Lemberg (Lvov), sunt de cea mai mare importanță, cu toate că, folosind „unitățile de măsură" ale sioniştilor de astăzi, ei intră, alături de mulți alții, în categoria antisemiților. Opoziția celor doi fruntaşi români față de evrei, de unii dintre ei, în mod deosebit şi de toți la un loc, porneşte de la ideea că, la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, acaparaseră comerțul cu băuturi spirtoase. „Rachiul pe care evreii îl importă din Ucraina în cantitate zilnică de multe butoaie – spune Vasile Balş – în timp ce Bucovina n-ar avea nevoie să achiziționeze din Ucraina niciun fel de produse, face ca să se scoată din Bucovina anual aproape o sută de mii de guldeni, fără a ține seama de faptul că țăranii, nevânzând roadele lor sau vânzându-le la prețuri de nimic, neglijând cu totul agricultura, îşi pierd din cauza ieftinității rachiului banii strânşi, câştigul zilnic şi sănătatea şi doar împing singurul lor câştig spre evrei"[12]. După ce Vasile Balş arată cât de păgubitor este sistemul de arendare, „aproape fiecare sat este arendat, iar arendaşii sunt toți străini", revine asupra situației evreilor săraci: „Altă pagubă rezultă pentru locuitori prin mulțimea de evrei sărmani, care s-au strecurat în Bucovina de la războiul rusesc şi ocupația Majestății Voastre încoace, care nu pot fi folosiți pentru nicio muncă, dar reuşesc să se hrănească foarte îndestulător, împreună cu animalele lor, prin arendarea cârciumilor, afundându-i prin tertipurile lor primejdioase pe țărani în mari datorii şi stare de mizerie"[13].

Ion Budai-Deleanu, la 1813, făcea precizarea că „evreii din Bucovina sunt toți imigranți din Galiția […] şi pot fi priviți ca o adevărată plagă a țării"[14]. Părerile exprimate la adresa evreilor, pe care le întâlnim în presă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi în secolul al XX-lea, nu trebuie absolutizate, ca şi cum sărăcia, boala, lipsa de şcoli şi învățătură, beția ar fi venite exclusiv de la evrei.

[11] Mihai Iacobescu, *30 de zile în „Siberia" căutând arhivele Bucovinei*, Iaşi, Editura Junimea, 2003, p. 284.

[12] Radu Grigorovici, *Memoriul lui Vasile Balş „Descrierea Bucovinei" din 1780*, în „Analele Bucovinei", anul III, nr. 1, 1996, p. 230–231.

[13] *Ibidem*, p. 231.

[14] *Bucovina în primele descrieri...*, p. 389.

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)

Desigur, atât guvernatorii militari, cât şi cei doi fruntaşi ai românilor, condamnau practicile de aservire a muncii ţăranului român de către evrei, care nu se angajau, cel puţin la început, în alte activităţi lucrative, însă nu va trece mult timp şi îi vom găsi ocupând toate funcţiile importante, aducătoare de câştig: jurişti, medici, farmacişti, proprietari de întreprinderi industriale şi de moşii.

Stabilirea evreilor în Vama nu poate fi urmărită strict documentar, aşezarea lor în oraşele şi satele Bucovinei nefiind dirijată de stat, aşa cum s-a întâmplat cu evreii germani. Dacă luăm în considerare faptul că Vama, chiar de la începutul stăpânirii străine, era considerată târg, unde noua stăpânire a adus funcţionari, armată, a stabilit staţie de poştă şi a construit un han, iar din punct de vedere economic au fost construite primele stabilimente industriale, fiind legate de activitatea industriaşului Anton Manz[15], este de presupus că evreii nu au ocolit această localitate cu perspective de dezvoltare şi afaceri.

Evoluţia demografică a localităţii Vama, în legătură cu dezvoltarea economică, a determinat stăpânirea să ridice satul Vama la rangul de târg, în 1874. Primarul de atunci al târgului Vama, Grigore Toma, tatăl lui Iorgu G. Toma, a fost nevoit să acorde comunităţii evreieşti o suprafaţă de teren, la poalele dealului împădurit Barbuşca, pentru cimitir. Este de presupus că, anterior acestei date, evreii din Vama au fost înmormântaţi în cimitirele din Câmpulung şi Gura Humorului sau în locuri de la marginea satului, în niciun caz în cimitirul ortodox. Numărul evreilor din Vama de până la recensământul din 1890 nu-l putem şti cu certitudine, deoarece la recensămintele anterioare era înregistrat numărul total al populaţiei, fără să fie indicată etnia. De exemplu, la recensământul din 1869 sunt înregistraţi 3 487 locuitori, cu o creştere apreciabilă a populaţiei, de 1 805 suflete, faţă de 1841, ceea ce poate să însemne un aport substanţial de elemente germane şi evreieşti[16].

Începând cu anul 1880, maşinăria administrativă a Imperiului Austro-Ungar a introdus un artificiu la înregistrarea populaţiei: în loc de limba maternă, s-a trecut limba de conversaţie[17]. În felul acesta, mulţi români care vorbeau şi limba ucraineană au îngroşat rândurile acestei etnii, favorizată de stăpânirea habsburgică, iar evreii au fost înregistraţi la un loc cu germanii. Dacă la recensământul din 1890 n-ar fi fost înregistrată şi religia, n-am fi ştiut că în Vama, la acea dată, erau 501 practicanţi ai cultului mozaic, 422 catolici şi 95 evanghelici care, toţi la un loc, formează elementele de limbă germană, 979 la număr, faţă de 2 530 vorbitori de

[15] Ion Cernat, Elena Lazarovici, *op. cit.*, p. 97–98.

[16] P. S. Aurelian, *Economie naţională. Bucovina. Descriere economică însoţită de o hartă*, Bucureşti, Editura Socec, 1876, p. 18.

[17] I. E. Toroutiu, *Poporaţia şi clasele sociale din Bucovina*, Bucureşti, Editura „Neamul Românesc”, 1916, p. 32–33.

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)

limbă română[18]. Pentru anul 1900, sunt înregistraţi 1 111 vorbitori de limbă germană, în care sunt incluşi evreii, în număr aproximativ egal cu al germanilor[19]. Recensământul austriac, ultimul de altfel, din 1910, înregistrează o creştere spectaculoasă a etnicilor germani – 1 468 de persoane, la care se adaugă 618 evrei, în total 2 086 de persoane, reprezentând 39,3% din populaţia comunei, românii fiind majoritari, cu 3 196 de persoane (60,2%). Autorităţile erau interesate de numărul de alegători, 1 267 în total, din care 470 (37,1%) îl reprezentau germanii şi evreii, deoarece în 1909 se adoptase o nouă lege electorală, în vederea alegerilor din 1911[20].

Alegerile pentru organele administraţiei locale din 22 martie 1910 au avut loc pe fondul afirmării politice şi naţionale a românilor. Pentru Vama, această mişcare de afirmare poate fi urmărită documentar[21]. În 1894 se pun bazele cabinetului de lectură „Stâlpul lui Vodă", în 1899 ia fiinţă o bancă populară de tip Raiffeisen, iar în 1910, vămenii au propria Casă Naţională. Până în 1910 administraţia din Vama a fost în mâna unui consiliu comunal dominat de germani şi evrei, şi, cum reprezentanţii celor două etnii făcuseră o înţelegere de a-i exclude pe români din consiliu, alegerile locale din 1910 au fost un bun prilej de confruntare politică şi naţională, în care vămenii au demonstrat că pot fi uniţi, pot să se consolideze şi să formeze o fortăreaţă politică contra străinilor[22]. Alianţa germano-evreiască, chiar dacă a fost sprijinită de câţiva români interesaţi în vânzarea drepturilor de „servitut" asupra pădurii obştii, a fost învinsă în alegeri, neocupând niciun loc în consiliul local[23]. Pretenţia evreilor de a participa la conducerea localităţilor era dată nu numai de alianţa cu elementul conducător german, dar şi de poziţia economică ocupată în Bucovina, în oraşe şi sate. Intelectualitatea românească din Bucovina, dar şi din Vechiul Regat, i-a văzut pe evrei, indiferent de funcţia ori poziţia economică ocupată, în primul rând ca agenţi ai alcoolismului, deşi evreii au fost şi buni meseriaşi, nu numai cârciumari şi comercianţi, a căror lipsă s-a simţit după deportarea evreilor în Transnistria.

Nicolae Iorga, care a contribuit mult la deşteptarea naţională a bucovinenilor, vizitând de mai multe ori Bucovina şi Vama, unde a fost primit în casa lui Iorgu G. Toma, primire apreciată elogios de marele savant, spunea că ,,astăzi Vama are vreo 3 000 de români şi atâţia evrei cât trebuie pentru a face impresie curat evreiască

[18] Direcţia Judeţeană Suceava a Arhivelor Naţionale (în continuare se va cita D.J.S.A.N.), Colecţia *Sematismus*, f. 83.

[19] După un document statistic aflat în arhiva şcolii din Vama.

[20] Constantin Ungureanu, *Alegătorii din Bucovina către anul 1910*, în „Analele Bucovinei", anul IX, nr. 1, 2002, p. 119.

[21] Nicolae Lucanu, *Carte de însemnări*, manuscris, fotocopie aflată la autor. Vezi şi Ion Cernat, *Cartea de însemnări a lui Nicolae Lucanu, cantorul (1856–1947)*, în „Crai nou", Suceava, 9 februarie 2006, p. 7; 10 februarie 2006, p. 7.

[22] „Patria", Cernăuţi, 14 aprilie 1910, p. 1–2.

[23] *Ibidem*.

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)

aceluia ce străbate numai acest sat care e, de departe, un târguşor, unde ţărănimea vine pentru târguieli şi beţii”[24].

Reflectând o realitate socială şi economică indusă în lumea satelor româneşti, presa românească nu putea rămâne pasivă în raport cu „problema evreiască”. Un articol intitulat *Jidanii se înmulţesc* surprinde o situaţie care tinde să se generalizeze: „cu deosebire în Vama şi în Dorna Candrenilor s-au cuibărit atât de mulţi jidani, că vetrele acestor două sate sunt mai cu desăvârşire măturate de români şi bucşite de case jidoveşti”[25]. Nu este scăpat din vedere rolul nefast jucat de unii dintre evrei în desfacerea alcoolului: „Unde te vei întoarce nu vezi alta decât crâşmă lângă crâşmă şi nimănui nu-i plesneşte prin minte a pune capăt înfiinţării atâtor crâşme, care sunt ruina şi nimicirea poporului nostru”[26].

Fără să se manifeste violent şi zgomotos, intelectualii români constatau neputincioşi creşterea flagelului cametei şi beţiei de care erau făcuţi vinovaţi numai evreii: „Şi oare din ce trăiesc aceşti oameni veniţi ca vai de ei de prin toate părţile împărăţiei şi mai ales din Galiţia? Partea cea mai mare dintre dânşii trăiesc pe spatele şi din sudoarea poporului românesc”[27].

Atât de mare era flagelul alcoolismului, încât guvernul s-a văzut nevoit să intervină prin *Legea contra beţiei*, din 10 iulie 1877, prin care erau pedepsiţi şi cârciumarii şi cei găsiţi în stare avansată de ebrietate, revenind zece ani mai târziu prin înaintarea spre Camera Deputaţilor a unui proiect de lege pentru stăvilirea beţiei. Prin biserici s-au făcut jurăminte colective pentru „părăsirea rachiului” şi s-au înălţat cruci în amintirea acestui jurământ, aşa cum este „Crucea jurământului” din faţa bisericii „Sf. Nicolae” din Vama, intrată în conştiinţa populară drept „Crucea beţivilor”, ridicată, după cum se poate citi, în 1894 şi, fapt semnificativ, motivul sculptural, săpat în gresie dură de Doabra, este viţa de vie şi strugurele!

Tot presa a semnalat gravitatea consumului exagerat de alcool, apreciind că „ţăranii din Bucovina dau pentru rachiu patru milioane de coroane”, care le afectează sănătatea şi duce la creşterea infracţionalităţii. Cauzele care duc la creşterea consumului de alcool sunt „lipsa de cultură, lipsa de şcolire, lipsa de exemplu bun şi mulţimea crâşmelor”[28].

Datele statistice de epocă explică, privite dintr-un anumit unghi, nemulţumirea românilor faţă de evrei: dintre cei 55 negustori din Vama, 52 erau evrei şi numai doi români şi un străin (german?), iar meseriaşii erau 31 evrei şi

[24] N. Iorga, *Neamul românesc în Bucovina*, Bucureşti, Editura „Cartea Românească”, 1905, p. 94–96.

[25] „Revista politică”, Suceava, nr. 6, 10 august 1887, p. 1–2.

[26] *Ibidem*.

[27] „Revista politică”, nr. 7, 15 august 1887, p. 10.

[28] „Gazeta Bucovina”, Cernăuţi, nr. 100, 15 martie 1894, p. 1; Romul Reuţ, *Cauzele criminalităţii la săteanul român din Bucovina*, în „Junimea literară”, Cernăuţi, anul IV, nr. 8, 1907, p. 195–196.

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)

şapte români, dar şi 17 „străini”[29]. Clasa de mijloc românească era slab reprezentată în Bucovina la începutul secolului al XX-lea. Desigur, conţinutul noţiunii „clasă de mijloc” diferă de ceea ce înţelegem astăzi prin această noţiune; atunci meseriaşii şi toţi cei care practicau o activitate neagricolă alcătuiau clasa de mijloc: birjarii, casapii, căruţaşii, cărămidarii, cizmarii, cofetarii etc., marea majoritate evrei, dar şi germani, erau clasă de mijloc[30]. Întregim cunoştinţele despre o altă parte a clasei de mijloc în Bucovina, cea a intelectualităţii, pe baza observării şi interpretării judicioase, fără părtinire, a locului ocupat de evrei în structura etnică, în raport cu numărul de intelectuali ieşiţi din rândurile acestei etnii. După recensământul din 1910, populaţia Bucovinei se ridica la 800 088 de locuitori, dintre care 102 919 erau evrei[31]. Deşi formau 1/8 din populaţie, evreii ocupau cele mai importante poziţii:

– din 37 farmacii – 21 erau ale evreilor (una era în Vama!);
– din 164 medici – 144 erau evrei;
– din 214 avocaţi – 179 erau evrei;
– din 274 magistraţi – 73 erau evrei;
– din 234 funcţionari de cancelarie – 104 erau evrei;
– din 509 funcţionari în magistratură – 177 erau evrei[32].

Asaltul evreilor spre funcţiile bine plătite şi cu posibilităţi de a influenţa opinia publică, viaţa economică, socială şi politică, nu mai puţin cultura, începea de pe băncile şcolii. După 1881, când se pun bazele claselor cu predare în limba română la Gimnaziul superior greco-ortodox (românesc) din Suceava, numărul elevilor evrei era, în unii ani, aproape egal sau mai mare decât al elevilor români[33]:

Anul	Nr. elevi români	Nr. elevi evrei
1881	139	99
1882	134	107
1888	134	133
1889	145	145
1890	165	162
1891	171	173

[29] I. E. Torouţiu, *op. cit.*, p. 248.
[30] Idem, *Românii şi clasa de mijloc din Bucovina. Studiu statistic*, Partea I, *Meseriaşii*, Cernăuţi, Editura Mitropoliei Bucovinei, 1912, p. 53–54.
[31] „Revista Bucovinei”, Bucureşti, anul I, nr. 1, 10 aprilie 1916, p. 20–21.
[32] *Ibidem*, p. 49.
[33] Dr. Eusebiu Popovici, *Din istoricul Liceului „Ştefan cel Mare” din Suceava, 1860–1935*, Suceava, Editura Societăţii „Şcoala Română”, 1935, p. 125.

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)

În anul 1881, din Vama a urmat cursurile Gimnaziului superior din Suceava un singur elev, Iorgu G. Toma, viitorul magistrat-literat, fost secretar general al Guvernului local de la Cernăuți, deputat şi senator în Parlamentul României Mari[34].

Am arătat câteva motive/cauze de nemulțumire a românilor față de etnicii evrei sau față de unii dintre ei, amplificate mult de o parte a societății româneşti, care căuta justificări pentru neîmplinirile proprii. Dacă mai adăugăm că la sfârşitul secolului al XIX-lea, în 1894, marea proprietate românească trecuse deja în mâinile a 81 de proprietari evrei, 45 de armeni şi 16 polonezi, că marii proprietari evrei ajunseseră, în virtutea obligațiilor pe care le aveau proprietarii români față de biserici, să patroneze 54 de biserici ortodoxe româneşti, vom înțelege, şi sub acest aspect, sentimentul de respingere a evreilor şi sursa antisemitismului „intelectual" românesc[35]. Şi, ca să percepem mai exact că această aversiune nu se datorează unei gene antisemite, existente la români (antisemitismul nu-i o „creație" românească, are, cred, o vechime apreciabilă, din antichitatea primară), şi că este izvorâtă din situații concrete, vom arăta că în timpul Primului Război Mondial (1914–1918), când Bucovina a fost teatru de război pentru austro-ungari şi ruşi, s-a organizat dintre români o unitate militară care trebuia să-i oprească pe ruşi la Frasin. „Instrucția" celor din Vama a fost încredințată unui evreu şi unui neamț bețiv, tinerii vămeni ajungând bătaia de joc a alogenilor, prin „exerciții amuzante": culcat prin şanțuri, înjurături şi bătăi[36]. În timpul războiului din 1914–1918, un consorțiu evreiesc a făcut afaceri cu mărfuri importate din România şi contrabandă cu aur, fără ca autorii să fie pedepsiți, deoarece completul de judecată era format din evrei, mobilizați pe loc, declarați indispensabili[37] sau, dacă au fost mobilizați, au preferat să fie ordonanțe la ofițeri decât să lupte pe front[38].

Dacă au existat în Bucovina accente antisemite ale intelectualității româneşti, dar şi în lumea satelor, acestora li s-a răspuns de către ziariştii evrei, care ştiau să întrețină agitațiile antiromâneşti, fiind grupați în jurul ziarului „Bukowinaer Rundschau", care făcea jocul stăpânirii. Spre deosebire de aceştia, populația evreiască din prin sate se manifesta diferit, situație evidențiată cu vizita prințului de coroană, când n-a fost casă evreiască din Vama care să nu fie luminată şi să nu aibă arborat steagul românesc al Bucovinei. Care a fost răspunsul evreilor din Vama la nedumerirea redactorilor de la „Revista politică" din Suceava? „În biroul redacției – a fost răspunsul evreilor din Vama – se poate lesne scrie orice, fiindcă

[34] Vezi Ion Cernat, *Cu Iorgu G. Toma despre naționalism şi verticalitate*, Iaşi, Editura Pim, 2004, p. 39–50, 233. Pentru tema noastră, vezi şi Iorgu G. Toma, *Justiția în Bucovina*, în vol. *Zece ani de la Unire. 1918–1928*, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei", 1928, p. 233.

[35] Mihai Iacobescu, *op. cit*., p. 235.

[36] N. Coman, *Martiriul Bucovinei, 1914–1915*, Bucureşti, Editura „Cartea Românească", 1921, p. 227.

[37] Ion Cernat, *op. cit*., p. 148–149.

[38] Mărturia lui Sammuel Frenkel, evreu din Vama, fost ofițer sanitar în armata habsburgică. A fost pe front 44 de luni din cele 48 ale războiului.

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)

«Rundschau» n-are ce vinde, nici ce cumpăra de la poporul român; noi, însă, trăim aicea cu dânsul şi, dacă n-ar fi poporul pe care-l combate «Rundschau» în aspiraţiile sale de cultură, noi n-am avea ce căuta aicea şi rău, foarte rău ne reprezintă gazeta interesele noastre, dacă ne împinge ca să intrăm în conflict cu poporul băştinaş, cu care voim să trăim în pace”[39].

Raporturile dintre români şi evrei nu s-au modificat semnificativ nici după ce, prin voinţa liber exprimată a românilor bucovineni şi a celor de alte etnii, în cadrul Congresului General al Bucovinei, din 28 noiembrie 1918, s-a hotărât Unirea Bucovinei, în vechile ei hotare, cu Ţara Mamă, România. Prin semnarea Tratatului minorităţilor, din 9 decembrie 1919, România se angaja să recunoască drept cetăţeni români pe toţi cei născuţi şi domiciliaţi în ţară – unguri, austrieci, precum şi pe toţi evreii de pe tot cuprinsul ţării, care nu se puteau prevala de altă cetăţenie”[40].

Atitudinea evreilor, care nu se împăcau cu noua stare de lucruri – pierduseră protecţia şi privilegiile avute în timpul stăpânirii habsburgice –, nu a avut darul de a atenua asperităţile şi animozităţile manifestate de autorităţile şi intelectualitatea românească. Evreii voiau, nici mai mult nici mai puţin, decât autonomie în cadrul Bucovinei şi erau împotriva introducerii limbii române ca limbă oficială şi n-au fost de acord cu transformarea Universităţii germane din Cernăuţi într-o instituţie de cultură românească şi nici cu înfiinţarea teatrului românesc, în locul celui german[41].

Intervenţia finanţei mondiale evreieşti pe lângă cei patru mari care au hotărât soarta lumii după războiul din 1914–1918, în sensul condiţionării unor drepturi care reveneau României, de acordarea unor drepturi suplimentare pentru evreii din România Mare, „drepturi” pe care România nu era dispusă să le acorde atunci, a avut efectul unei mâini forţate, iar opinia publică şi-a pus întrebarea: De ce ei? Noi ce-am câştigat? Ambele întrebări erau legitime, iar răspunsul era dat de altă întrebare: Să fi murit 800 000 de români pe front şi în spatele frontului numai să aibă drepturi mai mari evreii? Pe aceste întrebări şi pe altele şi pe răspunsuri se „brodează” antisemitismul interbelic în România.

La sfârşitul războiului, cei veniţi de pe front, soldaţi şi ofiţeri, au găsit pe lângă distrugerile din fiecare localitate a Bucovinei, aceeaşi situaţie social-economică, deşi se aşteptau la o schimbare radicală care să le fi compensat suferinţele şi lipsurile îndurate timp de patru ani, pe toate fronturile de luptă. Frustrările şi lipsurile îndurate s-au transformat în intransigenţă şi ură împotriva celor care aveau, deşi nu sângeraseră pe câmpurile de luptă, şi cei care aveau, erau, între puţini alţii, evreii. La această situaţie, se adaugă noul val de tineri din lumea

[39] „Revista politică”, Suceava, anul II, nr. 6, 1 august 1887, p. 13.

[40] Ştefan Purici, *Aspecte ale problemei minorităţilor naţionale în Bucovina istorică între anii 1918 şi 1940*, în „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 1, 1997, p. 131–144.

[41] *Ibidem*.

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)

satelor care asaltează oraşele ca elevi şi studenţi, veniţi dintr-o lume a trudei zilnice şi a sărăciei. A fost uşor pentru aceşti tineri să cadă în mrejele antisemitismului, întinse de cei care voiau un loc mai sus în politica ţării. Şi mai uşor a fost să-i atragă la sentimente antisemite pe aspiranţii la posturi şi funcţii, cu cât aceştia se loveau în sălile de clasă şi la curs de mulţi, foarte mulţi, tineri evrei. Ca în mişcările sociale din Evul Mediu, care-şi găseau suport ideologic în religie, legionarismul, desprins din „Liga" lui A. C. Cuza, pune în mâna tineretului crucea ortodoxiei, care s-a dovedit a fi insuficientă pentru a strunji „o Românie ca soarele pe cer", aşa că lângă cruce s-a adăugat un pistol. Alăturarea celor două elemente atât de diferite a avut darul să-i fascineze pe cei predispuşi emoţional şi să-şi asume rolul de lideri. O asemenea mişcare caracterizată, înainte de toate, prin antisemitism, a putut lesne găsi aderenţi în toată Moldova, în Bucovina şi apoi în toată ţara.

Un afiş electoral din 30 mai 1930 al Ligii Apărării Naţionale Creştine se adresa alegătorilor cu „repatrierea forţată a tuturor jidanilor intraţi în ţară după 1 august 1914, deoarece, în mod legal, n-au putut obţine cetăţenia"[42]. În acelaşi afiş, care exprima crezul politic al lui A. C. Cuza, este cuprinsă o mai veche cerinţă a intelectualilor din Bucovina, aceea a proporţionalităţii, *Numerus Clausus* – în toate domeniile să existe un raport just între ponderea populaţiei în structura demografică a ţării şi locurile ocupate în şcoli, administraţie, justiţie, sănătate, jurnalism[43] etc. Discipolul lui A. C. Cuza, de care s-a desprins, Corneliu Zelea Codreanu, depăşindu-şi maestrul, zicea despre evrei în Parlamentul României: „este o populaţie duşmană pe pământul ţării"[44].

Pe fondul unei crize economice care se prelungeşte prea mult (1929–1933) are loc o focalizare a răului asupra evreilor, a evreilor cămătari, acestora fiindu-le atribuite toate vinile şi toate relele din ţară. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi până la al Doilea Război Mondial, se conturaseră atributele evreului imaginar prin contribuţia ideologiilor antisemitismului românesc, care au lucrat la imaginea demonică şi la demonizarea evreului. Care sunt atributele evreului imaginar? La vina vinelor – deicidul – se adaugă: agent al alcoolismului (evreul cârciumar, purtător al valorilor mercantile), arendaş de moşii (evreul e vinovat şi de răscoala din 1907), cămătar (cel care percepe dobânzi înrobitoare, însuşire greu de combătut), practicant al infanticidului ritual, batjocoreşte ceremoniile creştine, apoi pactizarea cu duşmanul, agenţi ai ideologiei de stânga (comuniste), însă la unii indivizi se aruncă vina pe întreaga comunitate[45] etc.

[42] *Ibidem*.

[43] Comisia Internaţională pentru Studierea Holocaustului în România, *Documente* (în continuare se va cita *Documente*), Iaşi, Editura Polirom, 2005, p. 53.

[44] *Ibidem*.

[45] Pentru problema în discuţie vezi Andrei Oişteanu, *Imaginea evreului în cultura română. Studiu de imagologie în context est-central european*, Ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Humanitas, 2004, lucrare prezentată de Ioan Stanomir, *De două mii de ani*, în „Idei în dialog", Bucureşti, anul II, nr. 5(8), mai 2005, p. 33–34; Alexandru Florin Platon, *Denigrarea prin corp ca expresie a diferenţei.*

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)

Aceste vini, imaginare în cea mai mare parte, au fost amplificate de o propagandă situată la etajele superioare ale puterii, având menirea de a amorți conștiința unora, nu a întregului popor român, care găsesc în terorizarea evreilor o justificare pentru frustrările şi neîmplinirile proprii. Şi din exterior veneau semnale că „evreul e duşmanul" şi această idee că „nu suntem singuri" a dus la intensificarea politicii antisemite, deşi acest antisemitism din România n-a avut nevoie de „profesori" din Apus.

Pe acest fond se grefează totalitarismul de paradă al lui Carol al II-lea (1938–1940) care, deşi are o metresă evreică, face afaceri cu evreii bogați, ia măsuri antievreieşti din dorința de a se alinia politicii Germaniei naziste, punând în aplicare Decretul-lege nr. 169, din 21 ianuarie 1938, prin care se revizuia cetățenia evreilor înscrişi în registrele de naționalitate ale comunelor[46].

Potrivit legii de revizuire a cetățeniei, din 1938, Primăria Vama raporta către Prefectura Câmpulung, la 27 ianuarie 1938, despre numărul persoanelor supuse revizuirii, înscrise în listele afişate, care cuprindeau 428 de persoane. De asemenea, s-a constatat că erau evrei cu domiciliul în Vama care n-au fost înscrişi în registrul de naționalitate la nicio comună din țară, numărul acestora fiind de 17 persoane, dar se aflau în țară de la naştere, fiind din punct de vedere social comercianți[47]. Dintr-o altă situație cerută de Preşedinția Consiliului de Miniştri, la 15 mai 1939, referitoare la capii de familie supuşi revizuirii cetățeniei, la care s-a răspuns printr-o adresă a Primăriei Vama către Prefectura Câmpulung, aflăm că au fost înscrişi 203 capi de familie evrei[48]. Evreii, care, cu ocazia revizuirii cetățeniei, au pierdut cetățenia română, nu aveau dreptul să ocupe vreun post sub orice titlu, în orice întreprindere publică sau privată, nu aveau dreptul să lucreze în fabrici, ateliere sau magazine[49]. Până la urmă, au fost şterşi din registrul de naționalitate, în baza unei hotărâri judecătoreşti, 128 de evrei, iar cei rămaşi cu cetățenia română n-au primit certificate noi[50].

Anul 1940, an tragic pentru România, a fost tragic şi pentru numeroasa populație evreiască din țară. Încă din 9 august 1940, prin Decret regal, s-a decis că evreii nu pot deține imobile rurale, dar autoriza vânzarea lor către români sau către statul român, situație care a dus la nenumărate abuzuri[51].

Cazul alterității iudaice cu exemplul românesc de transfer simbolic, în vol. *In honorem Ioan Ciupercă. Studii de istorie a românilor şi a relațiilor internaționale*, Iaşi, Editura Universității „Al. I. Cuza", 2007, p. 515–528.

[46] *Documente*, p. 56.

[47] D.J.S.A.N., Fond *Prefectura Câmpulung*, dosar nr. 21/1938, f. 70, 129, 145.

[48] *Ibidem*, p. 222.

[49] *Ibidem*, p. 250.

[50] *Ibidem*, dosar nr. 8/1939, f. 18–20.

[51] Centrul pentru Studierea Istoriei Evreilor din România, *Martiriul evreilor din România, 1940–1944* (în continuare se va cita *Martiriul evreilor din România, 1940–1944*), Bucureşti, Editura Hasefer, 1991, p. 3–13. Despre legislația antisemită vezi: Lya Benyamin, *Evreii din România între*

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)

După instalarea regimului Ion Antonescu (6 septembrie 1940) şi transformarea României, atât cât mai rămăsese din ea după cedările teritoriale din vara anului 1940, în stat naţional legionar (14 septembrie 1940), măsurile discriminatorii împotriva evreilor s-au concretizat prin Decretul din 5 octombrie 1940, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 233, care prevedea trecerea proprietăţilor evreieşti rurale în proprietatea statului. Articolul 1 din acel Decret stabilea că „evreii nu pot stăpâni, dobândi sau deţine proprietăţi rurale în România”[52].

La dispoziţia prefectului de Câmpulung, s-a trecut la exproprierea bunurilor evreieşti. Evreii expropriaţi s-au retras pe teritoriul urban din oraşele Câmpulung, Vatra Dornei, Vama (era comună urbană) şi Gura Humorului. Bunurile expropriate au fost luate în primire de către şeful Garnizoanei Legionare, numit de prefect pentru această operaţiune[53]. Unii evrei au fost ameninţaţi, li s-a cerut, prin scrisori, taxă de protecţie, au fost supuşi şantajului, li s-au atacat casele. Astfel, în noaptea de 14 spre 15 august 1940, necunoscuţi, făcători de rele, au spart geamurile comerciantului Lichman Lantaf, după care au dispărut, nefiind identificaţi[54].

La 18 noiembrie 1940, evreii din Vama au fost somaţi ca în termen de 5 zile să părăsească oraşul (Vama), deoarece acest oraş, Vama, a fost transformat în comună rurală. Evacuarea s-a făcut cu forţa, evreii din Vama fiind duşi la Câmpulung şi Vatra Dornei[55]. În Vama, evreii au fost scoşi din casele lor de către echipele de legionari, formate în acest scop, sub privirile concetăţenilor care au fost ameninţaţi să tacă, să nu spună nimic[56]. Echipa de legionari din Vama era formată din Luca Călinescu, „legionar rău pătat”, Toader Mihalache (a Frosinchii), Gheorghe (Bobuţ) Lucan, Gheorghe Preutescu şi studentul în Drept Dumitru Leontieş[57].

Majoritatea locuitorilor şi-au arătat îngrijorarea, compasiunea şi mila, solidarizându-se cu suferinţele evreilor. De la bătrânul Nicolae Istrate (n. 1906) am aflat, în anul 2000, că în 1940 au fost ridicaţi toţi evreii valizi, fără nicio grijă faţă de cei neputincioşi, care au fost lăsaţi la mila locuitorilor. „Nu trebuia să facă asta, dom’le, să-şi bată joc de oameni”, mărturisea Nicolae Istrate, având, desigur, în

1940–1944, vol. I, *Legislaţia antievreiască*, Bucureşti, Editura Hasefer, 1993; *Documente*, volum care conţine legislaţia dată de guvernarea Goga-Cuza, Dictatura Regală şi Dictatura lui Ion Antonescu.

[52] D.J.S.A.N., Fond *Prefectura Câmpulung*, dosar nr. 6/1940, f. 1.

[53] *Martiriul evreilor din România, 1940–1944*, p. 9–13.

[54] D.J.S.A.N., Fond *Prefectura Câmpulung*, dosar nr. 24/1939, f. 193.

[55] *Martiriul evreilor din România, 1940–1944*, p. 64. Despre măsurile discriminatorii aplicate evreilor din Vama ne informează cronicarul Vamei, Nicolae Lucanu, în *Cartea de însemnări*, manuscris, fotocopie aflată la autor. „Pe 29 octombrie 1940, spune cronicarul Vamei, a început controlul la jidani cu pretorul Cârlan din Câmpulung şi au început de la Maler Melzer şi de la Feldhamer”.

[56] Mărturia lui Gavril Voşloban (n. 1916), dată în 30 martie 2006.

[57] Mărturia lui Vasile Tomescu, 5 august 2003. Vasile Tomescu a fost, în perioada 1940–1944, în corpul de jandarmi.

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)

vedere pe concetățenii lui legionari care s-au dedat la acte de samavolnicie împotriva unor oameni lipsiți de apărare, pentru singura vină că erau evrei.

Primăria Vama a înaintat o situație cu bunurile evreieşti expropriate, care cuprinde 12 nume, capi de familie, de la care s-au confiscat terenuri, păduri, case, magazii etc.:

1. Moştenitorii după Maier şi Roza Melzer – 35 ari teren arabil, 57,48 ha pădure, 2,25 ha fânețe, două case vechi şi o magazie;
2. Sand Isak – 4/6 dintr-un drept de pădure, o casă, un grajd;
3. Engler Ester – 8 ha pădure;
4. Feldhamer Solomon – 8 ari teren arabil, 1,5 ha fânețe, 42 ha pădure, o casă şi un grajd;
5. Seidenstein Max – 10 ha pădure;
6. Feldhamer Abraham – 12,5 ha fânețe;
7. Lehrer Betti, născută Feldhamer – 3,8 ha fânețe;
8. Cili Dora şi Pepi Eisenkraft – 9,5 ha pădure la Bucşoaia;
9. Dukman Sand – 16 ha pădure în Vama;
10. Samuel Melzer – 10 ha pădure
11. Melzer Prinkas – 30 ari teren arabil, 10 ha pădure, o casă veche neglijată;
12. Alper Aron – 25 ari teren arabil[58].

Pe lângă aceste bunuri, au fost trecute în proprietatea statului român morile, fabricile, industriile forestiere, stocurile de cereale, inventarul viu şi mort, recolta etc. În afara celor 12 expropriați, au fost supuşi aceloraşi proceduri alți 25 de evrei, posesori de întreprinderi, magazine, bănci, băcănii, birturi, unele preluate de cetățenii români din localitate: băcănia lui Montag Zillman a fost preluată de Ion Lupaşcu, cârciuma lui Tresner David de Axentoi Gh. a lui Dumitru, cârciuma lui Lang Solomon de Miron Ion, birtul şi băcănia lui Albrecht şi Rosa au fost preluate de Iosep Gh. a lui Toader, iar băcănia lui Sohafer Arnold a fost ocupată de Ion Ciocan[59]. Dintr-o altă situație statistică înaintată de Primăria Vama către Prefectura Câmpulung, aflăm că până în septembrie 1940 erau în Vama 55 de construcții aparținând evreilor, dintre care 25 erau locuințe şi localuri pentru întreprinderi industriale, iar 30 erau numai locuințe. O parte dintre aceste locuințe, care se mai văd şi astăzi, refăcute şi mărite, au fost lichidate prin vânzare către locuitorii români. Mişcarea legionară, după ce i-a evacuat pe evrei, a lichidat majoritatea întreprinderilor, prin desfacerea totală a mărfurilor şi părăsirea localurilor şi locuințelor[60].

Dacă toate proprietățile evreieşti din țară au fost supuse aceluiaşi procedeu ca în Vama, rămâne să ne întrebăm dacă s-a ținut seama de prevederile legii, în sensul

[58] D.J.S.A.N., Fond *Prefectura Câmpulung*, dosar nr. 1/1918, f. 52.
[59] *Ibidem*, dosar nr. 61/1940, f. 178 şi urm.
[60] *Ibidem*, f. 166.

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)

că „naționalizarea proprietății evreieşti trebuie să fie constructivă”, după cum se specifică într-un document semnat de Mihai Antonescu[61].

Prin Decretul-lege nr. 1 216, din 2 mai 1941, s-a înființat Centrul Național de Românizare, având scopul de a româniza bunurile intrate în patrimoniul statului, însă acest organism s-a transformat într-un instrument de abuzuri şi fraude, în care au fost implicați comisarii de românizare. Lichidarea bunurilor evreieşti a însemnat şi lichidarea atelierelor meşteşugăreşti, simțindu-se repede lipsa meşteşugarilor, îndeosebi, după repatrierea germanilor în noiembrie–decembrie 1940.

Decretul-lege din 5 octombrie 1940, completat cu altul, nr. 3 810 din 12 mai 1941, conținea şi unele excepții: rămâneau evreii şi întreprinderile lor, considerate o necesitate pentru viața economică. În Vama au rămas şase familii de evrei, între care şi două familii de funcționari de la Fabrica de Cherestea „Bucovina”. A continuat să funcționeze până în 1947 „fabrica” de unelte agricole şi gospodăreşti de la Hurghiş a lui Velstein Iosif, renumită prin calitatea uneltelor (sape, hârlețe, topoare, țapine) şi „fabrica” de sifon cu proprietarul ei, încă două familii de funcționari la Fabrica Molid-Vama, precum şi Rubin Melzer, proprietarul unei mori şi al unei „cherestele”[62].

Despre rămânerea în Vama a lui Rubin Melzer aflăm din cererea lui adresată Prefectului de Câmpulung, purtând data de 25 noiembrie 1940, în care arată că este „industriaş” şi cere să fie lăsat în Vama cu familia sa, „întrucât comuna Vama a fost declarată comună rurală şi mie mi s-a pus în vedere de a părăsi comuna până pe 24 noiembrie a.c. de către legionari. Având în vedere dispozițiile Decretului-lege cu privire la sabotajul comercial şi economic, şi anume dispoziția articolului 2, care prevede sancțiuni drastice pentru cei care micşorează sau încetează activitatea întreprinderilor. Având în vedere dispozițiile articolului 4 din Decretul-lege din 16 noiembrie a. c., prin care sunt obligat să întrețin şi mai departe, în cea mai bună stare, aceste întreprinderi […], vă rog respectuos a binevoi a-mi acorda autorizație de şedere cu familia mea în comuna Vama. Totodată, vă rog să binevoiți a numi un comisar pentru întreprinderile mele, care să supravegheze lucrările”[63]. Cererea lui Rubin Melzer a fost aprobată şi este mai mult ca sigur că şi Schärf Abraham, proprietarul altei fabrici de cherestea, a fost lăsat să-şi continue activitatea, deoarece aflăm că Prefectura i-a pus în vedere următoarele: „faceți tot posibilul de a relua lucru […] pentru a continua în bune condiții comerțul şi industria Țării, cunoscând că în caz contrar voi fi nevoit a lua cele mai drastice măsuri […] în conformitate cu legile în vigoare”[64].

Dacă statul român şi-ar fi continuat politica antievreiască la legislația dintre anii 1938–1940, care a însemnat suferințe, confiscări, distrugeri, deposedări,

[61] *Documente*, p. 167.
[62] D.J.S.A.N., Fond *Prefectura Câmpulung*, dosar nr. 61/1940, f. 166–168.
[63] *Ibidem*, dosar nr. 24/1939, f. 226.
[64] *Ibidem*.

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)

ghetoizare, nu s-ar fi vorbit decât de practici discriminatorii, nu de Holocaust, dar la toate silniciile s-a adăugat şi aplicat, în condiţii de război, deportarea evreilor din Bucovina, Basarabia şi din unele comune din fostul judeţ Dorohoi, în Transnistria, teritoriu dintre Nistru şi Bug, însemnând aproximativ 40 000 km^2, rămas sub administraţie românească, după înaintarea frontului spre răsărit.

S-a susţinut că motivul deportării a fost atitudinea evreilor din nordul Bucovinei, Basarabia şi din judeţul Dorohoi faţă de armata română, silită să se retragă de pe aceste teritorii în urma ultimatului din 26 şi 28 iunie 1940[65], dat României de U.R.S.S. Evreii, unii dintre ei, agenţi ai bolşevismului, au batjocorit soldaţi şi ofiţeri români şi au deschis focul asupra trupelor în retragere, ceea ce se neagă de către unii istorici evrei ai Holocaustului[66]. Mărturiile cuprinse în memoriile lui W. Filderman şi Alexandru Şofran, adresate conducătorului statului, Ion Antonescu, lasă să se întrevadă, fără dubii, că unii evrei sunt vinovaţi: „iar dacă printre evrei sunt elemente rele – declară W. Filderman la 5 septembrie 1941 – nu există niciun popor care să nu aibă trădătorii şi netrebnicii săi", chiar dacă, pe 5 iulie 1940, acelaşi W. Filderman, adresându-se preşedintelui evreilor români din S.U.A., considera zvonuri antisemite atitudinea evreilor din Cernăuţi şi Chişinău[67]. Dr. Alexandru Şofran, Şef Rabin al Comunităţii Evreieşti din Bucureşti, într-o scrisoare adresată mareşalului Antonescu, în aceeaşi zi cu W. Filderman, 11 octombrie 1941, se exprima astfel: „să fie lăsaţi la vetrele lor toţi evreii nevinovaţi, loviţi de aspra măsură a dezrădăcinării lor de la locurile de baştină"[68].

Pentru a ilustra caracterul declarativ-constatativ al antisemitismului intelectualităţii române din Bucovina, îngrozită de măsurile inumane luate împotriva evreilor, vom lua ca martor pe Dorimedont (Dori) Popovici, om politic şi luptător pentru unirea Bucovinei cu România, membru al Partidului Democrat al Unirii, care, într-un memoriu din 14 iulie 1942, cere respectarea legalităţii şi sistarea exceselor şi arată că: „Este nedrept ca o colectivitate să fie persecutată pentru actele criminale ale unor indivizi"[69].

[65] *Documente*, p. 66–69. Notă informativă din 30 iunie 1940 cu privire la actele ostile ale populaţiei minoritare (evrei, ruşi şi ucraineni) din Basarabia şi nordul Bucovinei.

[66] Negarea vehementă a actelor ostile declanşate de unii etnici evrei în teritoriile cedate şi din Herţa–Dorohoi a fost făcută de rabinul şef Moses Rosen, dar este admisă de martorii oculari, români din teritoriile cedate, fără să mai vorbim de soldaţi şi ofiţeri. Lucrarea istoricului sucevean Mihai Aurelian Căruntu, *Bucovina în al Doilea Război Mondial*, Iaşi, Editura Junimea, 2004, la p. 110 şi urm., admite, pe baza mărturiilor documentare, manifestările antiromâneşti şi împuşcarea soldaţilor şi ofiţerilor români. De asemenea, în lucrarea monografică despre satul Cupca, autorii, între care V. Slănină, admit, pe baza mărturiilor locuitorilor din sat, că evreii s-au dedat la acte ostile, folosind şi armele.

[67] *Documente*, p. 77.

[68] *Ibidem*, p. 101.

[69] *Ibidem*.

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)

Regimul dictatorial al generalului Ion Antonescu şi-a propus recuperarea teritoriilor pierdute în est, printr-o alianţă cu Germania nazistă. Această alianţă nu putea lăsa România în afara rezolvării problemei evreieşti, în condiţii de război, prin aplicarea, fie şi parţială, a „soluţiei finale", dar care nu poate fi considerată o influenţă directă, o invitaţie sau o determinare necondiţională[70]. România intră în „jocul" Holocaustului şi, ca urmare a faptului că nu putea rămâne în afara „jocului demenţial" şi pentru a demonstra că poate contribui la rezolvarea problemei evreieşti, în sensul dorit de Hitler, începe cu deportarea evreilor în Transnistria, cea mai mare parte în judeţul Moghilev[71]. Căutându-se o sintagmă definitorie pentru Holocaustul românesc, consumat cea mai mare parte în Transnistria, „unde nu s-a înălţat vâlvătaia apocaliptică a crematoriilor, dar a avut loc un proces lent de exterminare"[72], s-a găsit cu cale că ar fi potrivită formula „holocaust neterminat"[73]. În sprijinul folosirii acestei sintagme vine afirmaţia lui Weillinghaus la conferinţa de lucru a referenţilor germani privind problema evreiască din Europa, unde este abordată şi problema evreilor din România, în 4 aprilie 1944: „[...] problema evreiască în România până acum s-a tratat sub aspect economic şi politic, din punct de vedere rasial şi ideologic [a fost] permanent neglijată. Guvernul român a adoptat o poziţie de precauţie în problema evreiască. […] în presa vremii nu sunt primite articole antievreieşti, numai «Porunca vremii» [este] singurul ziar antisemit"[74].

În locul sintagmei „holocaust neterminat", care înseamnă că a rămas aşa din lipsă de timp, este, cred, de preferat să se folosească sintagma „holocaust sincopat", care presupune declaraţii belicoase, reveniri, nehotărâri, ambiguităţi, îndoială, teamă, corupţie şi mită la eşaloanele inferioare, fără să se fi renunţat atât de către jandarmi, paznici, soldaţi şi ofiţeri (armata cu caracterul ei naţional!) la administrarea ororilor. Care a fost rolul organelor administrative şi militare româneşti? Fără îndoială proiectează asupra Transnistriei o arhitectură a suferinţei care, atunci, nu impresiona prea mult, într-o lume bulversată de forţele răului, când moartea devine o constantă: cel mai uşor este să mori, să fii omorât în bătaie, de foame, de boală, de epuizare, de lipsuri elementare şi de toate la un loc[75]. Ce se constată după mărturiile supravieţuitorilor şi documentele elaborate de forurile

[70] Ioan Ciupercă, *Responsabilitatea Germaniei naziste în geneza şi execuţia Holocaustului antonescian. Observaţii preliminare*, text dactilografiat, în posesia autorului, prezentat la Reuniunea ştiinţifică pe problemele Holocaustului, Bucureşti, 2004.

[71] *Documente*, p. 417 şi urm. Memoriul adresat de S. Jaegendorf, în 15 septembrie 1942, din Moghilău, preşedintelui Centralei Evreilor din România.

[72] Lya Benjamin, *Bucovina şi evreii. Semnificaţia zilei de 9 octombrie, Ziua Holocaustului în România*, în „Crai nou", Supliment, 13 octombrie 2006, p. 6.

[73] Sintagma aparţine cercetătorului cu reputaţia consolidată Carol Iancu, citat de Ioan Ciupercă, *op. cit.*, p. 1.

[74] *Documente*, p. 552.

[75] Pentru problema morţii în regimurile totalitare vezi: Ioan Ciupercă, *Totalitarismul, fenomen al secolului XX. Repere*, Ediţia a III-a, Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2006, p. 65 şi urm.

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)

diriguitoare? Se constată o atrofiere a sentimentului de milă creştină, compasiune, de dezaprobare a suferinţei şi morţii, o imunitate la suferinţa altora. Insensibilă, cu simţurile atrofiate, societatea românească are reprezentanţi care, spre cinstea lor, salvează întregul prin gesturi de profundă omenie, de a nu se supune orbeşte unor ordine demente.

Comunitatea evreiască din Vama a urcat pe *Via Dolorosa* a Transnistriei şi a suportat toate lipsurile şi privaţiunile. Cei stabiliţi în Vatra Dornei au plecat pe 10 octombrie, iar cei din Câmpulung, pe 13 octombrie 1941. Şi unii şi alţii au îndurat chinurile unei călătorii în vagoane de vite supraaglomerate, fără apă, fără aer, apoi, de la punctul terminus la gara Atachi, au fost trecuţi Nistrul cu plutele şi au urmat călătoria pe jos, sub paza şi ameninţarea jandarmilor şi soldaţilor. Nu se cunoaşte cu exactitate numărul evreilor deportaţi din Vama. Primăria Vama înregistra 80 capi de familie evrei[76], iar Itzak Merdler vorbeşte de 79 de familii, împreună cu patru familii din Frumosu şi cinci din Molid, pentru ca atunci când vorbeşte de scoaterea evreilor din Vama, să menţioneze peste 100 de familii, cu 450 de suflete, înscriind cea mai mare parte cu nume şi prenume, evident, capii de familie[77]. Autorul, Itzak Merdler, crede că au fost deportate 450 de persoane şi că s-ar fi întors circa 90 de persoane. Lipsa unor situaţii clare în legătură cu numărul evreilor deportaţi, a celor decedaţi din diferite cauze şi despre cei întorşi, atât pentru fiecare localitate, cât şi la nivel global, lasă loc unor interpretări, dacă nu interesate, cel puţin eronate. De exemplu, pentru evreii din Vama care au primit ajutoare, se află o notiţă care stârneşte stupoare şi nedumerire, arătând numărul evreilor înainte de război şi cel actual (1946)[78]. Notificarea pare să fi fost făcută în legătură cu numărul evreilor pauperi, care au nevoie de ajutor, dar, în prima parte are următorul conţinut: populaţia totală evreiască, înainte de război 430 – corectat 213; populaţia actuală 158 – corectat 165.

O posibilă explicaţie se află în rapoartele Detaşamentului de poliţie Vama care, prin şeful Nicolae Moroşan, informează organele ierarhic superioare, la 2 decembrie 1938: „Mai suntem informaţi că pe ziua de 12 ianuarie 1939, 8 familii evreieşti vor părăsi localitatea cu direcţia spre America, numai din motivele şi evenimentele petrecute”[79]. Probabil au fost şi alte plecări, în alte localităţi din ţară sau în străinătate, înregistrate în documente care, poate, nu s-au păstrat.

Oricum, nu este de crezut că au fost deportaţi 213 evrei, au murit în Transnistria 234 şi s-au întors 165! Asemenea situaţii şi calcule sunt făcute, mai

[76] D.J.S.A.N., Fond *Prefectura Câmpulung*, dosar 24/1939, f. 193.

[77] *Martiriul evreilor din România, 1940–1944*, p. 64, *Viaţa şi martiriul evreilor din Câmpulung – Bucovina*. Despre Vama scrie Itzak Merdler, mai mult din amintiri proprii şi ale altora (p. 81–88).

[78] D.J.S.A.N., Fond *Comunitatea Evreilor din Vama*, dosar 1/1945, f. 43.

[79] *Ibidem*, f. 155.

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)

mult din interes decât din dorința de a stabili adevărul-adevărat şi la nivel de Țară: câți „cercetători”, tot atâtea cifre diferite la capitolele: deportați, morți, reveniți în țară.

În legătură cu numărul morților în Transnistria, Radu Ioanid, director al Muzeului Holocaustului din Washinton, răspunzând autorilor articolului *Antonescu şi evreii*, publicat în ziarul „Ziua” din 12 iulie 2003, unde se punea întrebarea: „Se poate vorbi despre o campanie sistematică de decimare a populației evreieşti din România similară cu cea din Germania, Polonia şi chiar Ungaria?” Concluzia de la „Ziua”: „Documentele de epocă infirmă această ipoteză”[80].

Pentru a combate afirmațiile autorilor articolului din „Ziua”, Radu Ioanid, foloseşte documente de arhivă, în principal dosarul cu nr. 20 din Arhiva Ministerului Român de Externe (M.A.E.), care reflectă clar nu numai cele 96 496 de victime, evrei români morți sau omorâți în Transnistria (90 334 deportați din Bucovina şi 56 089 localnici din Odesa, „dispăruți”, executați în oraş sau mai târziu la Berezovca)[81].

Cred că o situație trebuie să rămână clară: România şi românii trebuie să-şi asume Holocaustul, dar de aici până a jongla cu cifre, a confunda voit, din punct de vedere teritorial, România de după vara anului 1940 cu ce-a fost înainte şi după, a supradimensiona răul de alte motive decât de stabilire a adevărului, ar însemna să se uite şi să nu se recunoască că în condițiile concret-istorice ale războiului şi a „soluției finale”, în România au fost salvați cei mai mulți evrei.

Ilustrăm asemenea puncte de vedere cu *Apelul* foştilor deportați din Transnistria pentru înființarea unei Asociații care, pe lângă faptul că atacă „nepăsarea revoltătoare a unei clici puternice evreieşti”, lansează ideea că deportările din Transnistria din toamna anului 1941 s-au soldat cu asasinarea a aproape 90% dintr-o masă de circa 400 000 de suflete nevinovate[82].

Dintre evreii din Vama, îl amintim pe Sammuel Frenkel (1887–1973) deportat în zona Moghilev, revenit după război, care, după propriile mărturisiri, a locuit cu soția în casa unui țăran ucrainean (toți într-o cameră!) şi a supraviețuit deoarece, având cunoştințe de medicină, îi ajuta pe cei bolnavi, iar hrana zilnică, o bucată de pâine şi supă, o primea de la o unitate germană, unde crăpa lemne. Sammuel Frenkel avea o temeinică cultură germană, trăise 40 de ani la Viena şi făcuse Primul Război Mondial ca ofițer sanitar. Tot el ne-a lăsat mărturii despre antisemitismul practicat de foarte mulți ofițeri din armata habsburgică. La un atac al ruşilor, regimentul din care făcea parte Frenkel s-a retras în fugă. Un ofițer mai mare în grad, care fugea mai în față, a întors capul şi i-a strigat lui Frenkel: „Uite cine fuge, un evreu!” Când au ajuns la podul de la Nistru, păzit de soldații sovietici, Frenkel şi soția au fost întrebați cine sunt şi ce vor şi, aflând că sunt evrei, au rămas

[80] „Ziua”, Bucureşti, anul VI, nr. 268, 26 iulie 2003, Supliment gratuit, *Dosare ultrasecrete: Drama evreilor din Basarabia şi România*, p. 2–3.

[81] *Ibidem*; Radu Ioanid, *Replică la Muzeul Holocaustului*, p. 1.

[82] Fotocopia de pe originalul *Apelului* se află în posesia autorului.

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)

foarte miraţi, deoarece lor li se spusese de propaganda dirijată de evreul Ilia Ehrenburg că toţi evreii au fost omorâţi de germani şi de români[83].

Odată cu înaintarea trupelor sovietice, toţi evreii de pe teritoriile Ucrainei şi Transnistriei au fost eliberaţi şi, treptat, repatriaţi. Toţi evreii din Vama repatriaţi au fost ajutaţi prin American Joint Distribution cu bani, alimente şi îmbrăcăminte. Comisia evreiască din Vama (preşedinte – Eisenkraft Samuil, vicepreşedinte – Rubin Melzer, casier-secretar – Max Seindenstein, membri – Loen Feldhamer şi Litman Montag) a primit ajutoare băneşti pentru refacerea templului, cimitirului, băii, şcolii şi a dispensarului propriu. Dintr-o adresă a joint-ului către Comunitatea evreilor din Vama, aflăm numărul evreilor în 1946, repatriaţi din U.R.S.S. între 1944–1946: „După examinarea datelor prezentate, am hotărât să acordăm sprijin unui număr de 158 pauperi din oraşul dumneavoastră, repartizaţi după următoarele categorii:

a) repatriaţi din U.R.S.S. în 1944 – 18;

b) repatriaţi din U.R.S.S. în 1945 – 118;

c) repatriaţi din U.R.S.S. în 1946 – 22.

Total: 158, din care 63 de bărbaţi, 76 de femei şi 19 copii (10 băieţi şi 9 fete)[84].

Din mărturiile localnicilor, care au trăit evenimentele, am aflat că în Vama au venit şi alţi evrei, străini de localitate[85]. Dintr-un *Tabel statistic al Comunităţii evreieşti din localitatea Vama*, realizat la 15 iunie 1947 şi semnat de dr. Lehrer, aflăm că din cei 8 000 de locuitori ai Vamei, 183 erau evrei, dintre care 124 localnici şi 59 străini de localitate. Tabelul oferă o situaţie amănunţită, cuprinzând vârsta, sexul, numărul de bărbaţi/femei, copiii pe grupe de vârstă, situaţia civilă (20 de femei văduve), situaţia materială, infirmităţi (un invalid, 20 de infirmi), starea de sănătate, ocupaţia (şomeri 19), marea majoritate având nevoie de ajutor de la Joint[86].

Locuinţele proprii ale evreilor din Vama, care nu au fost vândute, au fost preluate de foştii proprietari. O parte dintre cei repatriaţi au ocupat posturi importante în industrie şi administraţie, unii şi-au reluat vechile meserii, alţii au considerat că li se cuvine să joace un rol mai mare în politica locală, simţindu-se la putere şi, susţinuţi, au intrat în rândurile P.C.R. sau ale P.S.D. Făcând parte din Consiliul politic al Primăriei Vama, avocatul Leon Feldhamer a redactat un memoriu în care incrimina „situaţia insuportabilă din comună”, „teroarea legionară”, „manifestările legionare”, ale legionarilor incorigibili, „incendierea caselor” şi „huliganismul legionar”. Echipa de legionari care i-a scos pe evrei din case a avut de suferit: unii au făcut ani grei de închisoare, alţii au dispărut pur şi

[83] D.J.S.A.N., Fond *Comunitatea Evreilor din Vama*, dosar 1/1945, f. 14–17.
[84] *Ibidem*, f. 27.
[85] Mărturia lui Gavril Volşoban din 30 martie 2006.
[86] *Ibidem*; Tabel statistic din 26 iunie 1947, fotocopie aflată la autor.

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)

simplu. Cel care se ocupa cu denunțurile era tot un evreu, Steinschtein, care făcuse acelaşi lucru şi în Transnistria, însă la doi ani de la întoarcerea din deportare a dispărut şi nu s-a mai ştiut nimic despre dânsul. Alt evreu care se ocupa cu răzbunările şi denunțurile la partid, la Ambasada sovietică, la consilierii ruşi, la evreii cu funcții importante, a fost Itzik Palak, secretar al organizației de partid, din cauza căruia mulți cetățeni au stat în închisoare sau au murit la Canal. Cât a fost deportat în Transnistria, în casa lui Isidor Meger din Molid-Vama a locuit cu chirie Gavril Voşloban, şi el fugit din Bicazul Ardelean, de teama ungurilor. Prin cine ştie ce „inginerie" politică, Gavril Voşloban a fost trimis la muncă forțată în U.R.S.S., la Dombas, unde a scos cărbune un an şi jumătate.

Toți evreii din România aşteptau, de la noile guverne de după 23 august 1944, o legislație reparatorie, dar de-abia în 19 decembrie, cu o întârziere de câteva luni, se adoptă Legea pentru abrogarea măsurilor legislative antievreieşti. Se propunea acordarea de pensii, despăgubiri, dar nu se rezolvase problema locuințelor şi chiar în guvern erau, în această problemă, poziții divergente[87]. Între timp, la vârful puterii noului regim politic, ajung tot mai mulți evrei şi evreice, soțiile unor potentați români. Dintr-o dată, societatea românească are o revelație: detaşându-se de cei vinovați de atrocitățile comise împotriva concetățenilor lor, evreii constată că au murit sute de mii de români, şi pe frontul de est şi pe cel de vest, numai să-i aducă la putere pe evrei. La 20 decembrie 1945, P.C.R. număra 300 000 membri: 71% români, 17% unguri (erau 7% din populație), 3,5% slavi şi 7% evrei (erau 4% din întreaga populație). Sigur, nu se punea problema unei majorități evreieşti, dar partidul era dominat de evrei. În 1955, 10% din funcții aparțin evreilor, iar în unele sectoare ponderea evreilor ajunge şi până la 35%: a) la gospodăria de partid şi în relațiile externe: 35%; b) la propagandă, ştiință şi cultură: între 21–31%; c) funcții de conducere în presă: din 39 de posturi – 29 erau deținute de evrei[88].

Dar şi evreii, atât cei din vârful ierarhiei, cât şi cei simpli, trăiesc o dramă: cum să împace totalitarismul rabinic cu totalitarismul comunist. Mimând ataşamentul la cauza marxism-leninismului, gândul le este la mişcarea sionistă, de creare a statului Israel. După crearea statului Israel, în 1948, începe exodul spre vechea şi, în acelaşi timp, noua patrie.

În locul vechilor pasiuni politice, a răzbunărilor, cărora le-au căzut victime vinovați şi nevinovați, a apărut o nouă provocare şi amenințare: asumarea Holocaustului. Deşi „nu există cifre exacte privind Holocaustul din România", țara

[87] *Ibidem*, p. 152–156. Pot fi consultate şi: Stelian Tănase, *Anatomia mistificării. Procesul Noica – Pillat*, Ediția a II-a, Bucureşti, Editura Humanitas, 2003, p. 168–169; Teşu Solomovici, *Securitatea şi evreii*, Bucureşti, Editura Ziua, 2003, p. 234 şi urm.; Liviu Rotman, *Evreii din România în perioada comunistă, 1944–1965*, Iaşi, Editura Polirom, 2004, p. 61 şi urm.

[88] Teşu Solomovici, *op. cit.*, p. 152–156.

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)

noastră se plasează pe locul doi, după Germania, în ce priveşte victimele din rândurile evreilor[89].

Aceia dintre evrei care, de bună voie, au împărtăşit soarta celor mulţi, a consătenilor din Vama, îşi dorm somnul de veci în cimitirul evreiesc unde, fapt singular, cred, în ţară, femeile, de ziua pomenirii morţilor, le pun câte o lumânare la cap, încreştinându-i *post-mortem*. Prin anii ’70, mai rămăseseră trei evrei în Vama: doamna Lehrer, soţia fostului doctor Lehrer, căruia vămenii îi păstrează o vie amintire: umbla veşnic cu trei sacoşe, de unde a rămas vorba că „umblă ca Lehrăroaia”; Sammuel Frenkel care, printre multe altele, spunea că în timpul comuniştilor nu a fost brutalizat sau molestat de nimeni şi fostul măcelar Weber care, în glumă, spunea că nu mai plouă de Paştele evreilor, „că doar n-o să înece Dumnezeu pământul pentru trei jidani”.

Antidotul împotriva sălbăticiei şi trogloditismului a constat în redescoperirea umanului: satul se detaşează de concepţiile antisemite, văzându-l pe evreul real, vecinul de peste drum sau de peste gard, pe care n-are cum să-l vadă într-un registru malefic. Trebuie făcută o disociere între linia oficială – cuprinsă în regulamente şi legi – şi atitudinea oamenilor de rând, care nu s-au lăsat influenţaţi de antisemitismul oficial: altfel spus, este o mare deosebire între „gura statului” şi „gura satului”. Vămenii şi-au amintit de comercianţii evrei care dădeau şi pe datorie, de meseriaşii şi industriaşii evrei la care au lucrat, şi-au amintit de Paştele evreilor, când primeau pasca evreiască, de doctorul Lehrer, doctorul fără de arginţi, doctorul săracilor şi de faptul că, de multe ori, când intrau într-un necaz, nu mergeau la preot, mergeau la rabin, la Câmpulung; învăţătura şi evlavia lui erau garanţii suficiente ca ruga să fie ascultată. Dintre urmaşii evreilor trăitori în Vama, care mai vin la mormintele strămoşilor, îl amintim pe Jon Welt, care trăieşte la Iaşi şi pe Rudi Melzer din Israel, nepotul lui Maer Melzer, care a făcut mult bine multor vămeni[90].

Puţini dintre vămenii de astăzi ştiu despre tragedia trăită de evreii din Vama, despre deportarea în Transnistria şi, cu atât mai puţin, despre Holocaust. Lumea uită repede, intră în firescul omenescului, dar nu totul trebuie uitat, deoarece răul s-ar putea repeta, cu alţi „eroi”, care vor găsi alţi ţapi ispăşitori.

[89] Wolfgang Benz, *Holocaustul la periferie. Persecutarea şi nimicirea evreilor în România şi în Transnistria în 1940–1944*, Chişinău, Editura Cartier, 2010, apud „Magazin istoric”, august 2010, p. 59–63.

[90] Despre relaţiile dintre vămeni şi evrei vezi: Ion Cernat, Elena Lazarovici, *600 de ani de istorie ai satului Vama*, Ediţia a II-a, Iaşi, Editura Pim, 2009; Ion Cernat, *Raporturi social-economice între români şi evrei în Vama la sfârşitul secolului al XIX-lea până la al Doilea Război Mondial*, manuscris în posesia autorului.

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)

Les juifs de Vama*

(*Résumé*)

L'article repose sur l'idée qu'une communauté qui était petite, pareille à celle de Vama – dans le département de Suceava – renferme les attributs de toute la communauté juive de la Bucovine, et du pays tout entier. En s'appuyant sur des documents d'époque et sur des témoignages directs, l'auteur définit le rôle et l'importance de la communauté juive dans le développement socio-économique et démographique de la localité de Vama, la collaboration et la cohabitation des Juifs avec la population autochtone, mais aussi les divergences, les effets néfastes (pour cette collaboration) des autorités et d'une partie de la société roumaine, qui attribuait aux Juifs les causes de leurs échecs et du ralentissement dans le développement économique et social de la province.

Il est vrai que l'antisémitisme n'est pas né en Roumanie mais il s'est développé aussi sur le territoire roumain, en s'orientant vers une idéologie qui visait, au large concours des organes de l'Etat, à exclure les Juifs de la vie socio-économique. L'auteur de l'article présente la situation de la communauté juive de Vama pendant la Seconde Guerre Mondiale, communauté qui a subi des mesures discriminatoires, la dépossession de propriétés, la déportation en Transnistrie, où beaucoup d'entre eux sont morts à cause de l'épuisement, des maladies, de la faim ou des mauvais traitements.

Une partie importante de l'étude est dédiée à l'analyse de la situation des Juifs de Vama à partir de la fin de la Seconde Guerre Mondiale jusqu'à présent, comme créateurs d'une spiritualité originale de cette contrée du Nord de la Moldavie, jadis partie intégrante de l'Europe Centrale et de l'Empire Autrichien.

* Traducere de Marcel Ungurean.

BDD-A32542 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:57 UTC)